

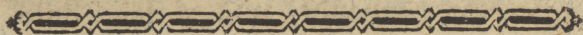

P. Kofod Anchers

Philosophiske Betragtninger,

angaaende det Spørgsmaal:

Enten Lyst til Got eller Afstye for
Dnt formaaer meest hos et
Menneske?

§. I.

Menneske-Kundskab er uden Imodsigelse een af de vigtigste Deele af al menneskelig Kundskab. Den er den rette sunde Philosophie, Philosophia vera non simulata, den, som gior Mennesker ikke allene kloge, men endog viise, den, uden hvilken hverken den store eller liden Verden kand regieres vel. Det var at ønske, at enhver, men i sær at Studerende vilse henvende deres Flid paa dette Studium meere, end de glore. Det vilse være det kraftigste Beviis, til at igiendrive vore Tidens paradore Lærdom: At Videnskaber hielpe intet til gode Sæder. Men saa nyttig

R

tig

tig en retskaffen Menneſke. Kundſkab er for os Menneſker, ſaa liden og ufuldkommen er ſamme. Hvad for en Deel af os ſelv vi vilde udforſke fra Grunden af, ſaae vi overalt at ſee en Overſkrift af nogle ubekjendte Lande. Enten det forſtaaes om vores Siels eller Legems, om vores phyſiſke eller moraliske Kundſkab, da kand der ſiges i Sandhed, at vi ſelv, iblant alle Ting, ere det vi kiende mindſt, og at vores Forſtand, ligesom Dyet, ſeer alt andet, men ikke ſig ſelv. Men den ſtorſte og ſkadeligſte iblant alle er viſſelig vores moraliske Vanvittighed. Intet af os ſelv kiende vi mindre, end den moraliske Deel af os.

Jeg ſigter hermed ikke ſaa meget til det theoretiske, ſom til det practiſke Stykke af Moralen. Vi have ikke ſaa meget derover at klage, at vi ikke viide, hvad vi ſkulle gjøre, ſom at vi ikke gjøre, hvad vi viide. Vore Pligter, hvad den ſtorſte og fornemmeſte Deel anbelanger, have en medfødt Kraft til at indtage et Menneſke, og at overtale os til Bifald. Ingen veed dem, uden at troe dem. De troes og antages, endog førend de kiendes ſom Sandheder. Saa viſſelig har den ſtore Gud, til vores Lykſaligheds Befordring, givet diſſe høyvigtige Sandheder et beſynderligt Lys og Indtagelſes Kraft. Men naar Moralen ſkal henvendes paa os ſelv, naar vore Pligter, ſaa at ſige, ſkulle gaae over fra Hiernen til Hiertet: hvilken en Vanſkelighed at bringe det derhen? Vil man nu ſøge efter Kilden og Roden hertil, da er det vel klart, at alle vore frivillige og moraliske Gierninger have deres nærmefte Oprindelse fra Villien og dens beſluttede Raad. Den er det, ſom ſætter Legemets Kræfter i Bevægelse; den giver dem Liv og Virknings Kraft. Men ſpørges der vldere: hvor Villien faaer ſin Kraft fra? Hvad det er, der regierer hende? og hvoraf det kommer ſig, at det ikke gaaer ſaaledes til med Regierings Maaden i henſeende til vores Villie, ſom det burde, og ſom denne Regierings forſte Stiftelse og Henſigt fører med ſig? hvor ſtort et Mørke møder os ikke da?

Denne Vanvittighed, at vi ikke viide, hvad der er rette Narſage og Grund til vores Fordervelleſe, at vi ikke indſee de mange ſmaa
Hiul

Hiul og Fiend, der sætte vore Stjerner i Bevægelse; den er det, jeg anseer for den farligste og værste, og som Hoved-Kilden til al vores Elendighed. Det er Umagen værd at søge efter Oprindelsen hertil. Thi som det er beskaffen med Legemets Sygdomme, at man ikke kand vente nogen Hielp derfor, uden foregaaende god Kundskab om Sygdommens Aarsag og Oprindelse; saaledes ogsaa med Sindets Svagheder.

En liden Deel af denne Kundskab om os selv, angaaende de 2de Hoved-Tilbøieligheder i vores Villie: Lyst til Got, og Afsky for Ont, hvilken af dem der formaaer meest hos et Menneske? er det Nyemaal, som denne min Undersøgning sigter til.

Sant er det, at ansee vores Villie paa den Kant, hvor Lyst og Afsky vende sig imod hinanden, det er endnu ikke at opdage Kilden til vores Fordervelse, og at komme til den første Rod og Grund af vore Begierligheder. Men det er dog paa Beyen derhen, det er dog en Betragtning, der staaer i Sammenhæng med de allervigtigste Lærdomme, og som angaaer den ypperste Deel af et Menneske. Herudi er ingen Undersøgning saa liden, at den jo, i henseende til Digtigheden, er noget stort. I sær er det mig nu derom at gjøre, for at legge vores Villies rette Art og Natur desto klarere for en Dag, at gjøre en Sammenligning imellem Stelens 2de Hoved-Tilbøieligheder i henseende til deres Virknings Kraft. Men som al Sammenligning i Almindelighed, for at nøye undersøge adskillige Tings Liighed og Uliighed, Forskiel og Overensstemmelse, er en Betragtning af stor Nytte. Det er ved Hielp af dette Middel vi komme til vores fornuftige Kundskab. Det Alphabeth, vi føre med os til Verden, er lutter enkelte Begreb, og ved at legge og ligne dem sammen paa adskillige Maader, er det, vi omsider komme til fornuftig og tydelig Indsigt: Saaledes kand heller ikke denne Sammenligning imellem vores Villies Tilbøieligheder være uden Nytte.

Siden ville vi faae at see, hvor magtpaaliggende det er, i dette nu fremlagde Spørgsmaal at være af rette Meening; vi ville

faae at see, at det er her at giøre om en Grund-Sandhed for de vigtigste Lærdomme i Gæde-Læren, Naturens Ret og Stats Konsten, og at tage feyl herudi, at det er nær ved at vende op og ned paa alle moraliske Videnskaber.

Hvad ellers i denne min Undersøgning maatte findes usfuldkomment eller urigtigt, vil jeg saa meget meere haabe, det holdes mig til gode, som jeg i en af andre uberørt Materie maa philosophere paa egen Haand, uden Benledere og Ansørere, uden andres Fodspor at gaae efter.

§. II.

Anledning til denne Materie har jeg taget af den berømte Peder Bayle: En Mand af anseelig Lærdom og store Naturens Gaver: En Mand, som vel ikke uden Marsag tillige beskylde for adskillige paradoxes Meeninger, som var meere skicket til at rive ned, end at bygge op igien, som veedste bedre at giøre Banskeltgheder, end at løse og ophæve dem, thi hand allene har indviklet og reedet saa meget sammen, som mange andre siden neppe have kundet udrede; men som ikke desto mindre, endog herudi, har sine store Fortienester. Thi jeg anseer Bayle som en Slibesteen for de største og skarpsindigste Hoveder i hans Tid. Det er ham, der har ført de store Genier, en Leibnitz, en King, en Jaquelot, en Jurien, en Clerc i Harnisk. Maaskee den nyere Philosophie havde aldrig steget saa høyt, eller i det mindste ikke var bleven henvendt til saa vigtigt et Dyrmeed, maaskee den aldrig var bleven brugt til en Formuur for Guds Rige, til et Forsvar for GUD og hans Fuldkommenheder i hans Sag imod Guddommens Fiender, maaskee vi aldrig havde faaet nogen Theodicee, maaskee ingen havde drømt om den beste Verden, hvis ikke Bayle havde været. Det herlige System, hvor ved fastsættes et saa høyt Begreb om Gud, at Bayle selv maa sige: Det ophæver Guds Magt og Visdom over alt, hvad man kand forestille sig. Og paa et andet Sted i sit Diction: Critique anseer hand det som en vigtig *Conquête*, der overgaaer Grændserne

serne af den verdslige Viisdom. Dette Systema er en Frugt, opvoren af Bayles Tvivlraadighed. Det er det Bytte, som er bleven erhvervet i den Leibniziske Striid imod Bayle.

Denne bekiendte Bayle, som hand har haft adskillige andre, saa har hand og denne besynderlige Meening: At Kierlighed til Glæde formaaer meere hos et Mennecke, end Had til Smerte, og at hand røres meere ved det Gode, end ved det Onde: Disse ere hans egne Ord i hans Pensées Diverses à l'occasion de la Comete, qui parut au Mois de Decembre 1680. S. 167. *La joye est le nerf de toutes les affaires humaines, & il est certain, quoiqu'on en dise, que l'homme a plus d'amour pour la joye, que de haine pour la douleur, & qu'il est plus au bien qu'au mal.*

Men som der ligger meget Magt paa, naar man skal forstaae en andens Tale ret, at man veed den Talendes rette Hensigt; den er som Livet og Staaelsen i et Mennecks Tale; vil man være raisonnable i at imodsigte en anden, bør man have Contra-Partens heele Systema inde, i sær bør man vide hans *πρωτον ψευδος*, hans Hoved-Bildfarelse, som Grunden og Kilden til de øvrige; saa vilse vi og, i henseende til Bayle, holde os samme Regel efterrettelige.

Naar Bayle i hans Pensées diverses, efterat hand først har bevilist, at Cometer ere ikke enten en virkende Aarsag til, eller et Guddommeligt Tegn paa uslykkelige Hændelser, foretager sig siden at besvare Contra-Parternes Indvændinger, fremsætter hand først denne, som gøres af en Deel: "At Gud har gjort Cometer i den Hensigt, for at Hedningene skulde kiende hans Forsyn, og ikke maatte have Anledning at nægte, at en GUD er til." Dertil svarer hand iblant andet dette: "At Atheisterie er ikke, som en Deel meene, et større Onde, end Overtroe." Dette søger hand at beviise med adskillige Argumenter. Hand viiser, at hverken Forstand eller Villie ere bedre bestaffene hos Afguds-Dyrkere, end hos Atheister. De føres begge af samme Grund-Sætninger og bevægende Aarsager til det Onde. Kort at sige: Kilden er lige fordervet hos dem begge.

Hand paaftaaer ydermere, at Atheisterie fører ikke af Fornødenhed et Menneſke til Udyd. Der er stor Forſkiel, ſiger hand, paa at troe og giøre. Et Menneſke indretter ikke ſine Gierninger efter ſine principia og Grund-Sæmninger. Efter Bayles Meening er det ikke Kundſkab om Gud eller Kierlighed til ham, hvorved et laſtefuldt Menneſke føres til Forbedring, heller ikke er det en falſk Troe, ſom egentlig foraarſager Udyd og Ugudelighed. Hvorfor man ikke kand ſlutte deraf, fordi Folk leve tværtimod deres egne Religions Sætninger, at de derfor ikke troe, at der er en Gud til. See! det er det, ſom giver Bayle Anledning til at raiſonnere over, hvoraf det kand komme ſig, at en Deel Synder gaae ſaa meget meere i Svang, end andre? hvorfore, for Exempel, Gierighed, Hengierighed, Udydſkhed, den Vane at lyve og bagtale, ere blevne ſaa almindelige Laſter? Og heraf igien tager hand Anledning til at antage dette principium: At Lyſt til Got formaaer meere, end Afſkye for Ont. I den 167. §. begynder hand at tale herom ſaaledes: Je ne ſçai ſi tout le monde fait la reflexion que j'ai ſouvent fait, en voyant qu'il y a des pechez bien plus ordinaires que les autres. J'en doute fort. Car ſelon toutes les apparences, la plus part des gens s'imaginent, que cela vient de ce qu'il y a des pechez, qui paroissent ſi veniables & ſi petits, qu'on ne les conte presque pour rien en comparaiſon des pechez crians. Mais pour moi je n'en donne pas cette raiſon, & je tiens au contraire, que cela vient de ce qu'il y a de pechez, qui cauſent univerſellement une joye plus ſenſible que des autres & à moins de frais.

Man ſeer heraf, at Bayles Hoved-Sag her er at beviſe, at Overtroe er værre og ſkadeligere, end Atheisterie, og det ſynes, at hand af Hengivenhed til denne ſin Hoved-Bildfarelſe, har antaget den Meening: at Lyſt til Got formaaer meere, end Afſkye for Ont. Thi ſætter man, at Frygt gielder meeft hos et Menneſke, ville Superſtition derved komme til at nyde Fortrin frem for Atheisterie; efterſom Superſtitieuſe Folk lade ſig fornemmelig regiøre af Frygt: Frygt er ſom Livet og Stelen af Overtroe.

Hvad Sagen selv anbelanger, da har Bayle derudi ret; at det er ikke just Aarsagen, hvorfore en Deel Synder gaae meere i Svang, end andre, fordi de ansees, i henseende til deres indbyrdes proportion og ulige Størelse, for saa meget ringere, end andre. I det mindste er det ikke en af de fornemteste og almindeligste Aarsager. Jeg vil ikke nægte i Almindelighed, at det jo kand være en bevægende Aarsag hos en Deel Mennesker, hvorfore de hengive sig ikkun til visse Synder heller, end til andre, fordi mange andre ere, efter deres Meening, større og værre, end deres, fordi deres egne ere saa meget ringere, end andres, fordi samme bør ansees som uforbigtengelige Skrøbeligheder, og som et lidet Gran, naar de legges i Bægttskaal imod grove og himmelraabende Synder. Et Slags Folk, der bilder sig ind at have privilegium til at synde, fordi de synde ikke paa det groveste, der vel entholde sig fra grove Misgjerninger, men ikke uden Reseruation, imod at beholde den Frihed i mindre og ringere Synder, at maae leve efter eget Behag. Endskiont dette, siger jeg, kand vel foruden andre ogsaa være en bevægende Aarsag hos en Deel, saa er den dog ikke en Hoved-Aarsag, den er ikke det store Hiul, der driver et Menneske til at synde. De fleeste Mennesker lade sig leede af deres Lyster, som af en flydende Strøm, uden at raisonnere, uden at bruge de Midler, som Naturen og Naaden forsyne os med til at imodstaae Syndens Herredømme. Vil man sige, at de Ugudelige undslaae sig ikke for visse Synder, fordi de ansee dem for saa meget ringere, end en Deel andre, da tillæger man dem en Character, som passer sig paa faa. Herved forudsættes En, som raisonnerer over sine Sierningers Moralitet, førend noget sættes i Værk, En, der ligner en Synd imod en anden, En, der giver agt paa Syndens indvortes Størelse, En, som undseer sig for at overtræde Loven, i det mindste med grove Misgjerninger. Denne Character, siger jeg, passer sig ikke paa Folk i Almindelighed. Et Menneske, der saa vidt lader sig leede af Fornuft og Overlæg, om ham kand man ikke vente, at hand med Forsæt skulde overgive sig, enten til smaa eller store Synder; Hand staaer saa got som paa Brændserne af Dydens Ben, og er alt for nær ved en ophlyst Forstand, som indtager og forbedrer Villien, end at hand skulde lade sig føre til nogen Synd, fordi der ere andre grovere Syndere.

En derimod, som lever saaledes, som de fleeste leve, som beslutter sine Gierninger, førend hand faaer spurgt Fornuften til Raads, er der ellers nogen naturlig Tilbøielighed, som fører ham af Sted, og er der ingen vigtige Aarsager, der holde ham tilbage, da er hand let at overtale til at handle imod sine Pligter, saavel i det største, som i det mindste. De Hjul, der drive ham til at kaste Naget fra sig i det eene, føre ham til det samme i alt andet. Hans Samvittheds Vaand er i det mindste ikke stærkt nok til at holde ham paa Dydens Bey. Jeg vil ikke hermed sige, at En, der synder i det mindre, skulle ogsaa synde i det større. Thi endskjønt alle Synder i Almindelighed ere byggede paa et almindeligt Principium, og i den Henseende er sant, hvad Stoici have sagt, at alle Synder ere lige; Saa er det dog langt fra, at man derfor altid sikkert kand argumentere fra ringe Synder til grove, men der ere besynderlige Aarsager, som holde et Menneske fra grove Synder, omendskjønt hand ikke just fortjener at kaldes dydig. Jeg vil ikkun sige dette: at det er ikke i Almindelighed i Betragtning af Syndernes Størelse at Folk enten hengive sig til visse Synder, eller holde sig fra andre. Det skeer som oftest af anden Grund, Frygt for Straf og Beskæmmelse, Frygt for at vove noget, eller at miste de Fordeele, som de ellers kunde have at vente, foruden adskillige andre Aarsager, ere de rette Motiver, som holde Folk fra grove Synder.

Man kand derfor gierne tilstaae Bayle, at den rette Hoved-Aarsag, hvorfor en Deel Synder ere, saa at sige, meere i Moden, end andre, bestaaer ingenlunde derudi, fordi samme ansees for mindre og ringere. Man kand tilstaae ham ogsaa dette, at Lyst og Begierlighed til det Gode, i sær til det, som Gudsferne ansee for Got, visselig er det store Hjul hos et Menneske. De onde Følger, som efter Skaberens vilje Indretning ved en naturlig og fornøden Sammenhæng flyde af Menneskets moraliske Gierninger, Motiver af vores egen Lyfsalighed, af Guds Villie, Retfærdighed og Straffe, af Guds Kierlighed og Forsonings Verket, ere alle som oftest alt for svage til at imodstaae og overvinde Begierlighedernes Kraft og Styrke.

Vi vilde da være eenige med Bayle derudi, at noget af det, som i sær driver et Menneske, er Lysten, at den almindeligste Aarsag, hvorfore en deel Synder ere saa gangbare, er, fordi Folk i Almindelighed finde meest Lyst og Behag i samme; og at Aarsagen derimod, hvorfore en Deel andre Synder ikke ere saa almindelige, er tildeels, Fordi Lysten dertil ikke er saa stærk og almindelig.

Hvad jeg nu ved Bayles anførte Argument har at udsætte, er dette i sær, at hand, for at beviise sin Sag desto kraftigere, synes at give Lyst til Bløde Fortrinet og Overvægten, ikke allene som en meere almindelig Motive hos Mennesker, men endog som stærkere og kraftigere til at indtage et Menneskes Villie. Han synes, om ikke med alle, at nægte Frygt for Smerte al sin Kraft, saa dog i henseende til den Magt, som Begjærlighed til Got har hos et Menneske, at gjøre den til noget u-endelig lidet. Saaledes, siger jeg, synes det at være Bayles Meening, efter som Ordene saavel som Hensigten i det Beviis, han bruger, fører med sig. I det øvrige lader jeg hans Mening staae ved sit Værd; thi mit Forsæt er ikke at bestride enten Bayle eller andre. Jeg sætter mig imod Bildfarelser, ikke imod Personer; jeg strider uden Contra-Part. Bayle siger, at Lyst til Bløde, de fleste ellers, at Frygt for Smerte, formaer meest hos et Menneske. Paa begge Sider tales visselig alt for u-indskrænket. Det er fornødent, at her fastsættes et principium æquilibrii, og legges for en Dag, at Ont og Got i Almindelighed formaer lige meget. Denne Sandhed er det jeg agter at udvikle, at indslutte inden sine rette Grændser, og at henvende til sit rette Øjemaal.

§. III.

Naar Spørgsmaalet er: hvad Fortrin i Almindelighed det Gode har frem for det Onde? da er det u-imodsigeligt, at samme ere mange og store. Sigtes der til det virkelige Gode, da er dette alle-ne Hoved-Øjemaalet af Guds Gierninger. Thi saa vist, som GUD er en god GUD, saa vist har han ogsaa, i følge af sin Godhed,

villet meddele sine Skabninger saa mange Fuldkommenheder og Lyfsaligheder, som deres Natur, som Tingenes Hensigter, og Guds evige Wiisdoms Love det tillade, og i henseende til hans foregaaende Villie er det en uimodsigelig Sandhed, at Gud vil ikke noget Ont. I sær vil han ikke, at hans fornuftige Skabninger, vi, der bære hans Billede, og ere at ansee som et Mester-Stykke af al hans Skabning, vi, som i sær ere beskikkede til at befordre hans Ære, og at prise hans Fuldkommenheder, paa hvilke hand har ligesom udøst al sin Wiisdom og Godhed, at vi i nogen Maade skulle lide Ont.

Enten det forstaaes om Sjæls ellers Legems, om det physiske eller moraliske Onde, er Sagen den samme. Ingen Smerte, ingen Lidelse saa liden og ringe, at den jo, i sig selv betragtet, er en Ufuldkommenhed og noget virkeligt Ont. Og som Gud efter sin Natur ikke vil eller kand ville noget Ont som Ont, saa har hand ikke heller bragt noget af det physiske Onde afsted, uden saavit det staaer i en uopløselig Sammenhæng med det Gode. Det Onde og Gode er knyttet sammen som i en Kiede; og denne Sammenhæng er det, der leeder os til et Begreb om den beste Verden. I sær er det physiske Onde bleven sat som en Vold og Muur for det moraliske. Dette Onde har GUD villet, fordi hand vil det Gode. Saaledes foreenes Guds wiise Hensigter med Ont og Got! endog det Onde maa tiene til at befordre det Gode; Begge Deele sigte til et fælles Øyemaal, og ere som sammenløbende Linier i et og samme Centro.

Saa meget sluttet nu heraf, at det Gode visselig derudi har et stort Fortrin frem for det Onde, at det henhører til GUDS Hoved-Hensigt i Verdens Skabning. Var det nu saa, at ingen Ting eksisterede, uden hvad der kommer overeens med denne Hoved-Hensigt, og med den saa kaldte foregaaende eller behagelige Guds Villie; ja saa var der intet Ont til, følgerla var der heller ikke nogen Afstye for Ont. Men saaledes er det ikke; thi som Guds Wiisdom, i Betragtning af de fornuftige Skabningers Natur og Øyemaal, har bevæget GUD til at tillade det moraliske Onde, saa har den og fundet det fornødent, i følge deraf, at sætte det physiske Onde som et
Luffe

Lukke og Sterde for det moraliske, omendskiont ingen af Deelene kommer overeens med hans foregaaende Villie.

Men fordi vi efter Guds Hoved. Dyemaal allene ere beskaffede til det Gode; deraf følger ikke; at vores naturlige Begierlighed til Got overbeyer den Afstye, vi have for Ont. Skal noget deraf sluttes, bliver Slutningen tvertimod denne: Siden der virkelig er baade Ont og Got, og det Onde ofte tiener til at befordre det Gode, at vi saavel maae have Afstye for det første, som Begierlighed til det sidste, og at den eene Tilbøvelighed balancerer imod den anden.

Det er ikke allene i henseende til Guds Hensigter, men endog i henseende til Menneskene, at det Gode er Hoved. Dyemaalet. Tales der om Got i Almindelighed, uden at gjøre Forskiel paa det sande og falske, da er det vist, at et Menneske af sin Natur begiærer lutter Got. En Verden udtrykt efter Menneskets Ønske blev en Verden af lutter Got. Endeel gamle Philosophi have for den Aarsags Skyld kaldet Villien τὸ ἀγαθοειδὲς τῆς ψυχῆς, den Sielens Kraft, som sigter til det Gode. Det Gode begiære vi for sin egen Skyld, fordi det er got; det er Hoved. Dyemaalet af vore Begierligheder. Tales der om det moraliske og virkelige Gode, hvilket et Fortrin, at det allene er det Maal, som Lov, Dyd og Ærbarhed sigter til? Dyden bestaaer i Lyst og Begierlighed til Got. At vinde den Sammenhæng, vore moraliske Stjerner have med vores og andres Lystsaligheds Befordring, at indsee dette, og at finde Lyst og Behag i dette, See! det er Dydens rette Natur.

En Dydig, saavit hand er dydig, vil lutter Got, og bør ikke ville noget Ont uden for at befordre det gode. Saaledes forholder Gud sig imod os. Saaledes bør vi ogsaa forholde os imod andre. Naturen har givet os adskillige Vaaben i Hænde, hvorved det ene Menneske paa mange Maader kand gjøre det andet Ont; Men enten det skeer af Herre eller Ligemand, enten i naturlig eller borgerlig Stand, er det visselig en Uret imod andre, at paaføre dem

noget Liddesses Ont, uden for at afværge det Sædelige. See! saa mange Fordeele har det Gode frem for det Onde.

Endnu legger jeg dette til: Naar der spørges, hvoraf der findes meest hos et Menneske, enten af Begjærlighed til Got, eller af Frygt for Ont? Ja endog i den Henseende meener jeg, at det Gode har Fortrinet.

I den bekiendte Striid: enten der er meest Got eller Ont i Verden? (naar man ikke vil legge til Grund det principium compensationis, som den Svenske Greve Gustav Bonde, i sin sag kaldte Statera Universalis har søgt at fastsætte, og i Kraft deraf at slutte, at det Gode og Onde balancerer, og gaaer lige op imod hinanden.) I denne Stridighed, siger jeg, naar itkun Verderingen og Overregningen paa begge Sider skeer rigtig, thi derpaa kommer det fornemmelig an, skulde jeg helst falde hen til Leibnizes Meening: at det Gode i Verden overgaaer det Onde. I det mindste maa samme Meening ansees for den sikkerste og favorableste, som den, der i sær tiener til at befordre Guds Ære, samt at afvende Misforholdelse hos Menneskene og ubillige Klager over Guds vilse Huusholdning.

Endog iblant dem, som gaae ud af Verden nøgene og blotte for alt Haab til et bedre Liv efter dette, troer jeg neppe, at mange skulde være af den Tanke med La Mothe le Vayer, som siger, Lettre 134. at hand ikke begjærede, om det stoed i hans Vall, at begynde sit Liv for fra, og at gaae ind i Verden igien under Dylkaar, paa nye at udstaae det samme, som Guds Forsyn allerede havde paalagt ham; (*) Allerhelst om dette kom til, siger Leib-

(*) Denne La Mothe Vayers besynderlige Tanke udsører en Fransk Poet saaledes:

Mortels, qui commencez la vie,
Je ne vous porte point d'envie,
Les troubles ici bas sont pires que la mort.
Si du fond du néant, j'avois prévu mon être,

Leibnitz, Theod. P. III. §. CCLIII. at dennem blev tilbudet nye Omstændigheder at leve udi, endskjøndt ikke bedre, end de forige. (*)

Det synes ogsaa, som vi efter vores Natur ikke kunde imodtage saa meget Ont, som Got. Det Gode kand fordobles og tiltage uden Maal og Ende. Dyden for Exempel, i sær den christelige, som bygges paa Guds og Christi Kierlighed, samt den Fornøjelse, som et dydigt Menneske finder i Guds og Kundskabs Fremvert, stiger op til noget uendeligt. Det er vist, at Synd og Udyd ogsaa kand vore op til en stor Grad af Ondskab. Men jeg troer dog, at Dyden i sin høieste Fuldkommenheds Grad indbefatter endnu noget meere. Er det sant, at de Saliges ævige Lyksalighed bestaaer i en idelig Tiltagelse af Dyd og Kundskab, saa at ikke engang den lange Evighed sætter Maal eller Grændser for samme, hvor utrolig meget maa den da ikke indbefatte? Næppe kand der være saa meget Ont i Lovens Overtrædelse, som der er Got i dens fuldkomne Fyldestgjørelse.

Som jeg nu ikke andet kand troe, end at jo det Gode i Verden er meget meere, end det Onde, saa maa jeg og slutte, at der findes hos et Menneske meget tiere Begierlighed til Got, end Frygt for Ont. Men her spørges om Vægt, ikke om Tal. Spørgsmaalet er ikke: Hvoraf der er meest, enten af Ont eller Got; eller hvilken

S 3

Til-

Et Dieu m'avoit laissé le Maître de mon Sort,
Je n'aurois jamais voulu naître.

Hr. Gottsched derimod i sine Anmærkninger til Bayles Dictionnaire, ad Tit. Vayer p. 421. anfører til Beviis paa contrarium følgende Historie af Zinkgrafs Apophthegm. Deutscher Nation: Ein sehr alter Bauer sagte: Wenn ihn Gott so lange wollte leben lassen als er wünschte, so wollte er die zween Berge, die gegen dem Schlosse über lagen, mit Körben, einen auf den andern tragen, und dazu anders nichts essen, als Erbsen ohne Salz und Schmalz gekocht, und Wasser aus der Rohre trinken.

(*) Jeg veed ikke, om Leibnitz med dette sit sidste Tillæg haver haft Chironis Exempel for Dyde, som der fabuleres om, at hannem af Guderne blev tilbudt Udødeligheds Gave, men at hand ikke vilde imodtage samme, fordi alt det, der møder os her i Livet, er uden Forandring et og det samme.

Tilbøuelighed der bruges og øves meest, enten Begierlighed eller Afstkye, men hvilken der formaaer mest? Spørsmålet her angaaer ikkun den Kraft og Indtryk, som disse 2de Tilbøueligheder have hos et Menneske?

For at sætte dette Spørsmaal inden sine rette Grændser, maa jeg endnu giøre disse faa Erindringer: (1.) Naar jeg ligner imod hinanden disse to Villiens Tilbøueligheder: Begierlighed til Got, og Afstkye for Ont, i henseende til den Magt og Indgang de have hos et Menneske, da betragtes samme i Almindelighed efter vores Villies almindelige Natur og Begierings Maade, uden Henseende til den ulitige Sinds Beskaffenhed hos adskillige Mennesker; (2.) Som Spørsmålet, angaaende, hvilken Tilbøuelighed der formaaer mest, er *qvæctio facti*, ikke *juris*, saa maa jeg forestille mig Folk som de ere, ikke som de burde være, og tale derfor om Ont og Got, saaledes som det holdes for at være, ikke som det virkelig er i sig selv; (3.) Dette maae jeg ogsaa erindre, eftersom Ont og Got tages ofte private, saavel som positive, at jeg da, for at undfye Tvetydighed og Ordstrid, i denne Sammenligning imellem begge sigter i sær til det virkelige: *Bonum & Malum positivum*; (4.) Endelig legger jeg denne Erindring til: Her supponeres det Gode og Onde saaledes, som det ofte findes, i en Riade og Sammenhæng. Naar begge Deele tillige kunde opnaaes, føres vi frem saavel af Afstkye for Ont, som af Begierlighed til Got, uden Ende, uden Maal og Grændser, og saa er det forgieves at spørge, hvilken af Parterne formaaer mest. Men her sættes, at det eene ikke kand erlanges, uden det andet maa undværes; enten at Nydelse af det Gode er samlet med noget Ont, eller at Befrielse fra Ont ophæver Besiddelsen af det Gode. I saafald existerer en virkelig Stridighed, saa det ikke er mueligt, at begge Deele kunde bestaae tilsammen; og ere begge tillige umuelige, da maa dergjøres et Vall, en af Deleene maa foredrages for den anden: Enten maa vi miste det Gode, for tillige at befries fra Ont, eller nyde det Gode imod at liide noget Ont. I sliig Henseende er det der spørges: Enten det Gode eller Onde, og følgelig enten Begierlighed til det første, eller Afstkye for det sidste formaaer mest hos et Menneske? enten vi ere
meere

meere genegene til at taale noget Ont, for at nyde og erlange det Gode, eller til at opofre gode Ting, for at afværge det Onde? Her aabnes da et Theatrum, hvorpaa fremstilles tvende naturlige Tilbøyligheder, Begierlighed til Got og Affkye for Ont. Disse begge sættes ved Siden af hinanden, de maales og lignedes sammen i henseende til deres activitet og Kræfter, i henseende til den Magt de have i at bevæge og indtage et Menneskes Sind. Her spørges da, hvad samne deres Kræfter anbelanger, om meere eller mindre. Hvor der betragtes meere eller mindre, der forestiller man sig en vis Quantitet og Størelse; hvor der handles om Størelse, der behøves et vist Maal at afmaale den efter. Dette legger os for en Dag Vanskeligheden i denne Undersøgning. Intet kand være vanskeligere, end i det, som angaaer vor Sieles Natur, Kræfter og Egenstaber, nøye at fastsætte Størelsen. Her fattes et nøyagtigt og almindeligt Maal, og hvor dette fattes, kand heller ikke nogen fuldkommen Udmaaling bringes afsted. (*)

Men som her ikke spørges egentlig, hvor stort, nøye at regne, det Gode eller Onde er i sig selv, eller hvor meget i forekommende Tilfælde, enten det Gode overgaaer det Onde, eller det Onde overgaaer det Gode; men her spørges ikkun om det Gode og Onde i Almindelighed, uden Henseende til besynderlige Tilfælde; Saa mæener jeg og, vi nogenledes kunde fyldestgiøre det Nyemaal, som denne vores Undersøgning sigter til, omendskjønt vi ikke fuldkommen vride at udmaale Størelsen enten af Ont og Got, eller af vore Tilbøyligheder, saavit de have Ont eller Got til Nyemaal.

§. IV.

(*) Pour avoir l'estimation des momens heureux ou malheureux, il faut avoir égard non seulement à la durée, mais encore à l'intensité du plaisir ou de la peine. Une intensité double & une durée simple peuvent faire un moment égal à celui dont l'intensité seroit simple, & la durée double. En general l'estimation des momens heureux ou malheureux, est le produit de l'intensité du plaisir ou de la peine pour la durée. On peut aisément comparer les durées. Nous avons des instrumens qui les mesurent independamment des illusions que nous pouvons nous faire. Il n'en est pas ainsi des intensités; on ne peut pas dire si l'intensité d'un plaisir ou d'une peine est précisément double ou triple de l'intensité d'un autre plaisir ou d'une autre peine: Saaledes raisonne den skarpsindige Herr af Maupertuis i sin Essai de Philosophie morale, Cap. I.

§. IV.

At jo den viise Skabere har haft den Hensigt, saaledes at danne et Menneske, at hand saavel kunde afværge sin Ufuldkommenhed, som befordre sin Fuldkommenhed, derom kand vel ikke være nogen Tvivl. Dette Guds Dyemaal er det første Argument, jeg agter at bruge til et Beviis: at de tvende naturlige Tilbøyeligheder, et Menneske har, i henseende til Ont og Got, naar de betragtes i Almindelighed, ere lige store og stærke, og formaae lige meget hos et Menneske.

Gud har sat os i en Verden omringede af Ont og Got. Verden den deeler sig for os i disse to store Deele: og denne Omkreds af Ont og Got indbefatter den heele Verden i henseende til os; Saa vi kunde ansee os selv som en Middel-Punkt, og alt hvad der er i Verden som Lint, der concentrere i os. Men skulle den liden Verden svare til den store; skulle Guds Dyemaal, der sigter til vores Lyksalighed, opnaaes; maatte vi endelig i en Verden, bestaaende af Ont og Got, saavel have en Frabøyelighed fra det første, som en Tilbøyelighed til det sidste. For den Uarsags Skyld er det Naturen har givet os Mennesker som tvende Arme, een til at imodtage det Gode, en anden til at forskyde det Onde: Den første kalder man Begierlighed, den anden Afsky. Det var visselig fornødent til Menneskenes Lyksaligheds Befordring, at indplante i deres Natur saavel Følelse af Ont foreenet med Mishag, som Følelse af Got sammensøyet med Behag, det er at sige, vi maatte have Afsky for det Onde, saavel som Begierlighed til det Gode. Denne Afsky for Ont er sat som ved Siden af det Onde, for at bevæbne os derimod, at vi ikke maatte fattes Iver til at imodstaae og imodstræbe vores egen Undergang.

Kiere! hvad for en Lyksalighed ville det blive for os, om vi i al vores Lust og Begierlighed til Got, ikke kunde vogte os for Ont? Hvad skulde have bevæget os til Frygt og Afsky for det Onde, naar ingen Smerte, ingen ubehagelig Følelse havde formaaet os dertil?

Uden

Uden den havde vi ingen Drift hast, ingen Lyst og Villie til at afværge det Onde og at bevare os selv. At have Ont, og ikke at have det, havde været os eet og det samme. Vi havde manglet det naturlige Baand, som, saa at sige, binder os fast til os selv. Vi havde savnet den første og vigtigste Deel af vores egen Klærlighed, den Deel, der sørger for at ved lige holde os selv. Vi havde staaet paa alle Kanter blotte og bare for Ont og Ulykke. Vi havde stormet til vores egen Undergang. Der var intet, der holdt os tilbage, at vi jo ved alle Hændelser kunde falde paa at give os selv til Fortis.

Som det da er klart, naar der tales om disse tvende Tilbøyeligheder i Almindelighed, at efter Guds Dyemaal, for at ved lige holde os selv, vare begge lige fornødene; saa sluttet ogsaa deraf, naar Spørgsmaalet er, hvilken af dem, i Overeensstemmelse af Guds Dyemaal, der har faaet meest Kraft og Indtryk hos et Menneske? at intet rettere kand svares, end at begge i Almindelighed have faaet lige stor. Naar Ont og Got ikke stride imod hinanden, er der ingen Aarsag, hvorfor vi ikke med en lige Grad af Hengivenhed skulle følge begge disse vore naturlige Tilbøyeligheder, baade den at afværge det Onde, saavel som den at erlange det Gode. Begge ere jo lige naturlige, begge til vores Vedligeholdelse lige fornødene, begge sigte derhen, med samlede Kræfter at befordre vores Lyksalighed, og begge, uden Maal og Grændser, strække sig hen til noget uendeligt. Saaledes ere disse tvende Tilbøyeligheder efter deres Natur beskaffene, naar de betragtes i Almindelighed. Anseer man dem i henseende til adskillige onde og gode Ting i Besynderlighed, ja saa falder vores Villie hen nu meere til den eene Side, end til den anden, nu vælger den det Gode, omendskönt det er samlet med noget Ont, nu forskyder den det Gode, fordi det staaer i Sammenhæng med Ont, efter som Graderne af Ont og Got ere adskillige, og saaledes give Villien meere eller mindre Overvægt. Og denne Betragtning er det, som giver mig et nyt Argument i Hænde.

§. V.

Hvad vi begiere, det begiere vi som Got, og hvad vi forskyde, det forskyde vi som Ont: Dette er en Grund-Regel for vores Villie, som hos alle Tidens Philosophos har fundet en almindelig Bifald. Og det er vist, paa en fornuftig Maade kunde vi ikke begribe det anderledes, end at jo vore Begierligheder maae staae i Sammenhæng med en slags forestilling af Ont og Got, og være en Følge af samme. Denne saa almindelige og uimodsigelige Begierligheds Regel er det, jeg vil legge til Grund i dette mit Beviis. Thi naar saa er, at vi, efter vores Villies naturlige Beskaffenhed, intet kunde begiære, uden hvad vi ansee for got, og intet forskyde, uden hvad vi holde for Ont; saa bliver det ogsaa en Følge, in casu collisionis, naar et af to skal vælges, og det eene maa sættes til Side for det andet, at vi i saa Fald begiære eller forskyde det større frem for det mindre. Men det bliver fornødent, at jeg udvikler dette Beviis noget tydeligere.

Jeg sætter forud, at der gives adskillige Grader, følgelig at man kand forestille sig noget meere og mindre i Ont saavel som i Got. Er det sant, at der ikke ere to Ting i Verden hinanden fuldkommen lige, da maa det ogsaa være en Sandhed, at iblant de mange utallige Ting, der staae i Sammenhæng med vores Lyksalighed eller Ulyksalighed, Virkningen saavel som Virknings-Kræfterne ogsaa maa være ulige; følgelig maa der være Grader af Ont og Got.

Denne Forskiel paa Grader kand man forestille sig ligesaavel naar Ont holdes imod Got, som naar man ligner Got imod Got, eller Ont imod Ont. Ligesom der ere adskillige gode Ting, der have langt større Kraft i henseende til vores Lyksaligheds Befordring, end visse onde Ting til at gjøre os ulyksalige; saa kand heller ikke nægtes, at der jo er adskilligt Ont, som i Henseende til dets virkende Kræfter langt overvejer det Gode. Ellers maa man antage en Sætning, som neppe hos nogen Fornuftig vil finde Bifald. Man maa sætte, at der er ingen Grad af Got saa ringe, at den jo overgaaer

gaaer endog det allerførste Onde, nogen kand forestille sig. Kand dette ikke antages, som noget fridende imod Erfarenhed, (thi hvem veed ikke med sig selv, at vi i adskillige Tilfælde, naar det Onde ikke kand afværiges, uden tillige at miste noget Got, eller tværtimod det Gode ikke kand erlanges, uden tillige at liide noget Ont, lige saa vel vil falde hen til at forskyde det Onde, som at begiære det Gode) saa sluttet ogsaa deraf aabenbare, at vi ikke altid og uden Forskiel foredrage det Gode frem for det Onde, men at vi lige saa vel undertiden udvælge Affkye for det Onde frem for Lyst til det Gode, som derimod paa andre Tider Begiarlighed til Got for Frygt og Affkye for Ont. Og saa bliver nu Spørsmaalet ikkun dette: Naar og hvorvidt Frygt for det Onde overgaaer Lyst til det Gode? Dette maa have sin tilstræffelige Grund. Nihil sine ratione sufficiente. Men enten ingen Grund eller denne: fordi vi holde det eene for større, end det andet. De adskillige Grader af Ont og Got ere det, som udgiøre den Vægt, der giver det eene Fortrinnet frem for det andet. Disse Grader ere som ultiige Tyngsels Kræfter, som i Vægtskaalene give det eene Legeme Overvægten frem for det andet. Det er imod de allerførste Grund-Sandheder at sætte, at en mindre Grad af Kræfter formaaer meere, end en større. Det er visselig at imodsig sig selv; det er det samme som at sige, at det mindre tillige er det større, eller at det mindre tillige er og ikke er det mindre.

Maa man ikke tilstaae, at der gives Grader i det Gode, og i disse Grader at det mindre maa vige for det større? Dette nægter Bayle ikke, og hvo ville nægte saa klar og aabenbar en Sandhed? Men naar dette tilstaaes, maa ogsaa denne Slutning staae fast, at Frygt for et større Onde formaaer meere, end Begiarlighed til et mindre Gode. Thi naar Ont og Got, i henseende til Grader, lignes imod hinanden, tabe de, saa at sige, deres egen Natur: Ont bliver til Got, og Got til Ont. Et mindre Gode, i henseende til et større Gode, er at ansee som Ont, og et mindre Onde derimod i henseende til et større Onde, er at agte som Got.

Som man i henseende til Graderne kand ligne Got imod Got og Ont imod Ont, saaledes ogsaa Ont imod Got. Et mindre

Gode at erlange imod et større Onde at undfå, er at ansee som Ont, og dette sidste derimod, i henseende til det første, er at agte som got. Da nu et mindre Godes Nydelse (efter den Henseende, som Ont og Got, i Betragtning af dets adskillige Grader, have til hinanden indbyrdes,) imod Befrielse fra et større Onde, er at ansee som et mindre Gode imod et større, det er at sige, som Ont; saa er det klart, at et Menneſke efter sin Natur, fornødentlig maa foredrage Befrielse fra et større Onde, frem for Erhvervelse af et mindre Gode. Og at nægte dette, er det samme, som at sige, at vi begiere det Onde, og forskyde det Gode, og det er jo at antage noget aabenbar stridende imod vores Villies og Begjærligheds Natur.

§. VI.

Det maa hermed være nok med Beviiser à priori. Det maatte ellers synes en lastværdig Flid, vidtløftig at ville bevise en saa klar Sandhed, som Erfarenhed og Afgjævnighed paa os selv nok som kand overbevise os om.

Finder ikke et hvert Menneſke det saaledes hos sig selv, naar det Onde ikke kand afværges, uden tillige at miste noget Got, eller tværtimod det Gode ikke kand erlanges, uden tillige at lide noget Ont, at vi i saa Fald ligesaavel falde hen til at forskyde det Onde, som at begiære det Gode? Er vel Nogen saa daarlig, at hand for en liden Gevinstes Skyld sælger sig bort til mange Aars Piine og Glædelighed? Ja om det end skeer, saa skeer det dog ikke eller kand skee af anden Aarsag, end at hand anseer den Gevinst, hvor liden den og er i sig selv, for noget større, end det befrygtende Onde. Maaſkee det Gode er nærværende, det Onde derimod langt borte; maaſkee hand holder det Gode for vissere, det Onde derimod for noget uvist. Disse og andre ſlige Betragtninger bringe et Menneſke ofte derhen, at hand af tvende onde Ting foredrager det, som i sig selv er mindre frem for det større.

Et Menneske erfarer hos sig selv, naar der møder ham noget Ont, en besynderlig Misfornøielses Genst. Der findes saadanne tværfindede Genytter, som i alle Ting ere misfornøiede med Gud og sig selv, som opfyldte deres Sind med lutter fortredeilige Forestillinger af Ont, som, saa at sige, trygge idelig paa det meget Onde, og derimod svælge det Gode ned, uden at smage derpaa, som ansee det Onde i Verden, som i et Størelses-Glas, større, end det virkelig er i sig selv, og det Gode derimod med blotte og kaaldfindige Dyne.

Jeg vil nu intet tale om den store Ubillighed imod Gud og hans vilse Regjering, der ligger skult i saadant ubeføyet Klagemaal. Men jeg vil heraf ikkun uddrage denne Slutning: At som al Misfornøielse har sin Oprindelse af en Forestilling om noget Ont, saa tiener den og til et uimodsigeligt Bevis, at det Onde maa gjøre et stort Indtryk hos et Menneske, og ofte rører et Menneske langt meere, end det Gode.

§. VII.

Saa meget er vist, i Videnskaber er denne Sandhed: at det Onde formaaer meget hos et Menneske, og som oftest meere, end det Gode, almindeligen bleven antagen, og man har bygget de vigtigste Lærdomme i Sædelæren, Naturens Ret og Stats-Konsten paa Grund af samme. Dette er det, som jeg endnu med en Deel Beviser agter at legge for Dagen.

Alle Love have deres Kraft og Myndighed af Forpligtelse. Hvor ingen Forpligtelse er, der er ingen Lov, ingen Moralitet. Men som al moralisk Forpligtelse har sin Oprindelse af Forestillinger saavel af Ont som Got, saa er det visselig at borttage halve Deelen af al Moralitet, det er at betage Lovene deres fornemteste Vægt, der Magt og Myndighed, de have til at forbinde, om man nægter eller formindsker Følelse af Ont, og den Virkning, det Onde naturlig. viss har til at skrække et Menneske. Ingen Lov uden Motiver af Ont

og Got, uden Belønninger og Straffe. I alle Love er dette det dobbelte Baand til at binde Pligterne fast ved et Menneskes Sind. Vi see jo, at vore moraliske Gierninger naturligvis føre baade onde og gode Følger af sig; det er at sige, Belønninger og Straffe. Vi see jo ogsaa, at Guds selv i sit Ord bruger begge slags bevægende Marsager til at indtage Menneskenes Sind, og at bøye dem til Lydighed. Og saaledes, som den Lærdom om Guddommelige Straffe fremsættes i Guds aabenbarede Ord, er det aabenbart, at samme maa have deres Grund i Guds Viisdoms og Retfærdigheds evige og uforanderlige Love.

I sær sees, at verdslige Lovgivere have udvalgt Straffe, som den rette Kraft og Styrke til at stadfæste deres Loves Myndighed. Belønninger og Straffe, har den viise Solon sagt, ere de to Ting, hvorved en *Republiq* vedligeholdes. Det er vist, at den Motive af Belønning er i sig selv langt ædlere og menneskeligere, end den af Straf. Belønninger indtage et Menneskes Sind, og indplante Lyst og Kierlighed til Lovene, Straffe derimod skrække ikkun, men indtage ikke. Lovgivere bruge derfor ogsaa Belønninger, saavit skee kand, for at opmuntre saabelsom at skrække. Men hverken er det i sig selv uueligt, at en Lov, som er almindelig for alle, og skrækker sig til de fleeste af Undersaatternes Gierninger, skulle have al sin Styrke af Belønninger, at, for Exempel, 1000 lydige Undersaattere skulle belønnes, i steden for een Overtrædere straffes. Det ville visselig være meget kostbare Love, naar en Lovgivere skulle tilkiøbe sig Lydighed af sine Undersaattere ved lutter Belønninger. Ikke heller ere alle af det Sinds Betskaffenhed, at de lade sig overtale til Lydighed ved Tilskyndelse af det Gode. Som nu da borgerlige Straffe, i henseende til dem, ere det sidste og yderste Middel til at handthæve Lovens Myndighed, at Høfdingers Ære og Rædsel maa formeene dem at gjøre ilde, som Gudsfrygt og Rettens Kierlighed ikke kand lokke til at gjøre Got, som det heder i Fortalen til den Jydsk Lov; saa sluttet ogsaa deraf, at i Verdslig Ret holdes den Forpligtelse ved Straffe for et stærkere og kraftigere Baand, end den ved Belønninger. Saaledes skeer det i al
verd-

verlig Regiering, saaledes ogsaa forholder en Fader sig imod sit Barn. Hand søger først at formaae ham med det Gode, at vinde ham med Belønninger. Kænd det ikke hielp, ja saa griber hand til Straffen. Hans faderlige Hierte tillod ham det ikke at bruge et saa haardt og voldsomt Middel, om hand ikke stod i den Tanke, at Straffen i saa Fald gjør et større Indtryk, end Belønninger.

§. VIII.

Vi ville gaae videre frem, for at see i den naturlige Rettes Lærdomme, hvor vigtige Sandheder der ere byggede paa denne Grund. Sætning: At det Onde formaarer ikke mindre hos et Menneske, end det Gode.

Det Spørgsmaal: Iblant adskillige stridige Love og Pligter, hvilke der bør giælde og foredrages frem for andre? om det skulle besvares i Overensstemmelse med Bayles Grund. Sætning, burde befalende Love foregaae de forbydende, da det dog er bekiendt, at, efter almindelig vedtagen Meening, bør de forbydende nyde Fortrinet. Det retteste uden Tvivl er, ikke at giøve nogen af Deelen noget almindeligt Fortrin, ligesaa lidet de forbydende, som de befalende; Somt jeg og paa et andet Sted ex professo har viist, at denne Regel, om at foredrage forbydende Love frem for befalende, omendskiønt den finder hos de fleste Bifald, i sig selv er urigtig og ugrundet, uden saavit en befalende Lov er almindelig, og den forbydende derimod particulair, og indbefatter exceptionem a Regula, og at der i det øvrige er samme Forbindtligheds Kraft i begge slags Love. See derom min Fortale til Hr. Krigs-Raad Hedegaards Trifolium Juridicum, samt mine tvende Disputatser de genuina contrariarum legum rite conciliandarum ratione. Denne Sandhed, jeg nu søger at legge for en Dag, bestyrker mig i samme min Meening. Thi som befalende Love forbinde os til at gjøre det slags Gierninger, som tiene til vores Lyksaligheds Befordring, og de forbydende derimod forpligte os til de Gierninger at lade, hvorved vores Ulyksaligh-

hed

hed befordres; Saa sluttes ogsaa heraf, at de befalende Love forud sætte hos os en Begjærighed til det Gode, de forbydende tvertimod en Afstkye for det Onde. Naar vi nu efter vores Natur føres saavel til at søge det Gode, som til at skye det Onde, saa følger deraf, at de Love, der forbinde os til Gierninger at lade, hvorved vi gjøre os selv ulykkelige, i Overeensstemmelse med vores Natur, forbinde os lige saa høyt, som de, der befale os at gjøre det, hvorved vores Lykkelig- heds befordres, det er at sige, at vi forbindes saavel ved befalende Love, som ved forbydende.

§. IX.

Denne vigtige Materie, om forekommende Stridighed imel- lem adskillige Love og Pligter, gibe mig endnu et andet Bevis i Hænde.

Naar adskillige Pligter stride imod hinanden, i sær naar de Pligter, der sigte til at afværge Ont, ikke kunde bestaae med dem, der tiene til at befordre det Gode; da er ingen, som jo, uden Mod- sigelse, giver det første slags Pligter Fortrinnet frem for det sidste. Enten der tales om Pligter imod os selv, eller andre, tages denne Regel i Agt. I henseende til Pligterne imod os selv, er der ingen, som tvivler, at jo de, der sigte til vores Vedligeholdelse, og at af- værges vores Undergang, ere de første og fornemteste. De Gænder have derfor kaldet dem *prima naturæ*, τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν. Det er for disse Pligters Fornødenheds skyld, at den viise Skabere har indplantet i os saa stærk en naturlig Tilbøyelighed til at ved- ligholde os selv, og har givet den naturlige Afstkye, vi har for Smer- te, og den Frygt i os for Undergang, et saa stort Indtryk hos os. Det er heraf vi begribe, hvorfor Nødværge og Nød-Ret have saa stor en faueur i Lov og Ret.

Paa dette Fundament har man bygget den Regel i borger- lige Love: *quod potior sit causa damni avertendi, quam lucri fa- cien-*

ciendi. Jeg meener ogsaa, at den Forstaaelse, der gøres paa fuldkomne og ufuldkomne Pligter, er bygget paa denne Grundvold, og bør udledes af samme Kilde. Denne i Naturens og Folke-Retten, saavel som i Lovgivnings-Konsten saa vigtige Distinction pleyer gemeentligen at antages enten som gandske ubeviist, eller som utilstrækkelig beviist.

Henric Koehler, een af de fornuftigste Skribenter i Naturens Ret, og som i sær har gjort sig Umage for at viise rette Grund og Oprindelse til denne Distinction, naar han vil beviise, hvorfors der tilkommer os, i henseende til visse Pligter i sær, en saa kaldet fuldkommen Rettighed, det er at sige, Rettighed til med Magt at tvinge andre til Pligternes Efterlevelse, om de ikke godvilligen efterkomme samme; synes vel at have haft nogen henseende til de fuldkommene Pligters Fornødenhed, frem for de ufuldkommene; (*) Men det synes tillige, at han har glemt samme sin Grund-Sætning, naar han ydermeere lærer, at der er ingen fuldkommene Pligter, uden de, der angaae ikke at skade andre, samt at Riisligheds eller Velgjørenheds Pligter altid ere ufuldkommene. Som oftest er det vel saa, at vores Fornødenhed liider meest ved Skades Paaførelse, og mindst ved gode Ting's Nægtelse: dog ikke altid. Den Skade, der tilføyes os, kand være saa ringe, at vi liide derved langt mindre Ont, end ved et større Godes Mistelse. Der kand og existere saadanne Tilfælde, at det er lige saa høyt fornøden til vores Conservation at nyde Got, som ikke at skades af andre. Disse Vanskeligheder med flere høre op af sig selv, naar den Tvangs-Ret, der tilkommer os i henseende til de fuldkommene Pligter, saavel som Nødværge og Nøds-Ret, udledes af visse Pligters Fornødenhed frem for andre. Men naar endog denne Stridighed sættes til side, saa komme dog alle derudi overeens, at den Rettighed, vi have til at søge Skade afværget og erstattet, efter Naturens Lov er

U

sam-

(*) Exercit. IV Juris Naturalis, §. 732. siger han: Ergo si detur extorsio officiorum erga alios, qva denegata & remota percundum nobis esset vel miserè vivendum, illa extorsio officiorum nobis ab aliis præstandorum legi naturali & consequenter rationis dicamini conveniens esset.

sammenføjet med en Evangs-Ret, og saaledes har et besynderligt Fortrin frem for andre naturlige Rettigheder. Hvoraf det er ogsaa klart, at der sættes forud, at Frygt for Ont formaaer ikke mindre, end Begjærighed til Got. Skulle det ikke være uret, under den Forudsætning, at det Gode efter sin Natur har større Indtryk hos et Menneske, end det Onde, at forbinde nogen til at afværge det Onde, frem for at gjøre det Gode? Det var visselig at forbinde et Menneske til Ont. Det var en unaturlig ikke naturlig Lov, det er at sige, ikke en Lov, der passer sig med, eller er indrettet efter vores Natur.

§. X.

Henvende vi vores Betragtning til Stats - Konsten, faae vi ydermere at see, at denne vores Lærdom: at Afsky for Ont registrer et Menneske saavel som Begjærighed til Got, der ogsaa legges til Fundament, og bruges som en Grund-Sandhed.

Det er allerede bleven erindret om Love i Almindelighed, at deres fornemteste Styrke beroer paa Straffe. Lov uden Straf er ingen Lov. Straf uden Ont er ingen Straf. Ont uden Følelse deraf er intet Ont. Saaledes hænger alt dette sammen som i en Kæde: Lov, Forpligtelse, Straf, Ont, Følelse af Ont, Afsky for Ont. Og at tage een af disse Lænker bort, det er at synderbryde den heele Kæde. I sær ere Straffe (Sanctiones poenales) noget uforgjængeligt i henseende til borgerlige Love. Man kalder derfor Lovene ufuldkomne (leges imperfectas) naar de ikke ere omgierdede med Straffe. Thi som borgerlige Love sigte meere til at holde Folk fra at gjøre Ont, end at faae dem til at gjøre Got; saa ere ogsaa Straffe det beqvemteste Middel til dette Øjemaal.

Det er sant, en Lovgiver bør ogsaa see derhen ved sine Love, saavit skee kand, at gjøre Folk gode. Visselig ere der Love, som forderve Undersaatterne. Visselig kunde Love forfattes saaledes, at de paa nogen Maade tiene til at indplante Dyd og Vitædom, at
de

de forestille Dyden som noget ædelt og elskværdigt, og Laster derimod som uanstændige og lastbærdige. Visselig kand en Lovgivere fremsætte saadanne Love, hvormed hand kand indtage Undersaaternes Hierter, og faae dem til at elske Lovene, i det hand overbevii- ser dem ont, at hand intet andet søger med sin Lovgivning, end deres egen Belsfærd og det almindelige Beste. Dette er Hoved- Sagen i al Lovgivning; Thi skal en Lovgivere faae sine Underdaner til at leve efter sine Love, da maa hand først faae dem til at vilde dem, og til at vilde dem frivillig. Men skal hand faae dem til at vilde, maa hand tillige føre dem til at troe og kiende dette, at det Gode, man kand vente sig af Lovene, virkelig er got, og det Onde, som flyder af Lovens Overtrædelse, virkelig er ont; det er at sige, hand skal faae dem til at elske og frygte. Og som det eene skeer ved Got, det andet ved Ont, det eene ved Belønninger, det andet ved Straffe; saa er det ogsaa klart, at Følelse af Ont saavel som af Got ere iblant de Grund-Støtter, hvorpaa Lovens Kraft og Myndighed er bygget: Thi uden Følelse af Ont og Frygt for Ont er ingen Forpligtelse, ingen Straf.

Endnu en anden Anmærkning af Lovgivnings-Konsten. I den vigtige Deel af denne store Videnskab, som angaaer Misgjerninger og Straffe, følger ogsaa Folkets Liv, Ære og Belsfærd; at Straffene maa være billige, at de maae stemme overeens med Hensigten af borgerlige Straffe, at det maa tages i agt, hvad Poeten siger:

Adfit

Regula peccatis & poenas irroget æqvas,

Ne scutica dignum horribili sectere flagello.

er det visselig en Hoved-Sag for en Lovgivere, at viide ikke alene, enten Ont eller Got, enten Belønninger eller Straffe formaae meest, men ogsaa at viide, hvad for slags Straffe der have meest Indtryk hos et Menneske, og følgerlig ere de beste Midler til at opnaae Straffens Nyemaal? Enten de, som føre med sig Mi-

stelse af Got, eller de, der bestaae i en Sættelse af noget virkeligt Ont? hvilken Straf, for Exempel, er haardest? enten at miste sin Fred, og at rømme Kongens Riger og Lande, at forbryde sin Hoved-Lod, eller at dømmes til evigt Fængsel og Arbeide? I saa vigtige Materier, angaaende et Menneskes timelige Belfærd, burde man ikke lade det komme an paa en Slump; Det er visselig Umagen værd, herudi at philosophere noget viidere, end almindelig pleyer at ssee. Saa meget er vist, at alle Criminelles Love komme derudi overeens, at de ikke uden Forstikæl foredrage enten Ont for Got eller Got for Ont; men at de, i henseende til Misgierninger og den almindelige Sikkerhed fastsætte Straffene (hvad heller derved betages noget Got, eller paalegges noget Ont) efter som det Gode eller Onde ansees enten for større eller mindre.

Jeg vilde ønske, jeg endnu kunde gaae videre. Hvem der noye kunde udgiøre, hvor megen Indtryk enhver slags Straf gjør hos adskillige Mennesker, og hvor stor en Straf noye behøvedes til at fyldestgiøre Straffens Dvemaal? Hvem der kunde fuldkommen fastsætte Graderne af Dvdsfab i enhver slags Misgierning, for at bringe Straffene under en saa kaldet Arithmetisk proportion? hvor billige kunde da Lovene blive? hvor nøyagtig en proportion timestem Misgierninger og Straffe? Det er sant, ingen Straf, hvor ringe den end er, kand hede billig, uden saavit den er fornøden for den almindelige Sikkerhed. Saa vidt maa der straffes, ikke viidere. Er det mindste Bran i Straffen, der ikke behøves for den Marsags skyld, da er det ikke en Straf, men en Uret. Men hvem kand veye os dette ud i Dvintin, Bran, og Scrupler? Ja kunde der skaffes et ligesaa fuldkommen Maal til at udgiøre de moraliske Tings Størelse, som Alen og Vægt til at fastsætte et Legems Længde, Breede, og Tyngsel; saa vilde denne Udregning ikke blive umuelig. Men dette Maal er det vi savne, og maaskee vore Efterkommere vilde komme til at savne saavel som vi. Maaskee et saadant Maal er uden for det Maal og Grændser, som Skaberen har sat for vores Kundskab. Ingen tænke, at Lovgivningen i henseende til Straffe, er derfor gandske arbi-

arbitrair, og at Straffens Fastsettelse beroer allene paa en Slump, paa et blot Behag uden Lov og Regel. Udeles ikke. Men jeg vil ikkun sige dette: at som det Maal, der bruges, har allene sin Oprindelse af en Sammenligning imellem meere og mindre i besynderlige Tilfælde; saa kand heller ikke den proportion enten imellem Misgerninger og Straffe, eller imellem Straffe indbyrdes fastsættes saa noye, at jo en Lovgiveres Frihed, i at fastsætte Straffe, stræker sig meget vidt.

Denne Erindring tiener til Forsvar for Love og Lovgivere. Endeel prædike stærkt imod Lovens Haardhed i at straffe. Ingen Ting, sige de, kand meere forderve et Menneskes Sind. Et Menneske indtages lige saa vel ved maadelige Straffe, som ved haarde; og endog Haardheden selv taber sin Kraft, naar den bliver almindelig.

Saa meget er sant: uden Fornødenhed, saalænge nogen mildere Straf kand udvirke det samme, bør de haardere aldrig bruges. Det er ogsaa vist, at haarde Straffe bruges med større Nytte i besynderlige Misgerninger og til en kort Tid, end bestandig og i Almindelighed. Naar de blive almindelige, tabe de visselig deres Kraft, og Lovene deres Myndighed. Den Onde hærdes, og andre vænnes til at see paa Straffene, uden at røres derved. Haarde Straffe ere et Meteoron, der i Begyndelsen giver et stort Skin fra sig, men strax derpaa adspreedes og bliver borte. Men at forbigaae hvad andet, som hertil kand svares, vil jeg nu ikkun spørge: hvem kand fastsætte os saa noye, hvor stor en Grad af Straf i forekommende Tilfælde behøves, for at afsværge en Misgerning for Fremtiden? Heraf skal det udgøres, om Straffene ere for haarde eller ikke? Og saa længe dette er uafgjort, har en Lovgiver visselig en frte Villie, paa adskillige Maader at fastsætte Straffe efter Omstændighederne, og det allene, at haarde Straffe i visse Tilfælde bruges, er visselig ikke Ursag nok til at beskyjde Lovene for Ubillighed.

§. XI.

Jeg har hermed, saavit jeg har kundet, søgt at fyldestgøre mit Ønemaal, nemlig: at viise i det fremsatte Spøsmaal: Enten Begierlighed til Got eller Afstkye for Ont formaaer meest hos et Menneske? at den eene af disse to Villiens Tilbøieligheder ikke kand i Almindelighed tillægges noget Fortrin frem for den anden; men ligesom vores Lyksalighed, naar den skal udgiøre en fuldkommen Cirkel, maa indbefatte to Semicirkler: Befrielse af Ont, og Besiddelse af Got; saaledes ogsaa maa der være to Hoved-Afsecter, hvorved et Menneske kand ligesom vende sig hen til begge Sider, een til at tragte efter det Gode, en anden til at vogte sig for det Onde; begge Deele ere nogle uforbigtiengelige Middeler til vores Lyksaligheds Befordring.

Tillige har jeg søgt at viise, at hvad der bøyer Villien meere til den eene Side, end til den anden, nu til at begiære det Gode, nu til at forskyde det Onde, er allene Graderne af Ont og Got. Nemlig af Ont og Got saaledes, som det ansees af os, og i Følge deraf gior Indtryk hos os, ikke som det virkelig er i sig selv. Paa samme Maade som i en Vægtstaaal, dens Hængvenhed til den eene Side, frem for den anden, beroer ifkun paa en større Grad af det eene Legems Tyngsel og Tryknings Kraft, frem for det andet. Thi jeg betragter her vores Villie efter Siæle-ikke Søde-Lærens Grund-Regler, saaledes som vi efter dens Natur, i Almindelighed betragted, føres enten til eller fra de adskillige Ting, som have Henseende til os, og staae i nogen Sammenhæng med os, det maa være hvad det være vil, enten virkelig eller indbildt, enten sandseligt eller fornuftigt Ont eller Got. Fornuftens eller Sandsernes Domme om Ont og Got ere visselig meget ultige, og som oftest gandske stridige. Ikke desto mindre, som vores Natur fører det saaledes med sig, at vi, i at begiære og ville, maa følge vores egen Indsigt: Andres Domme og Meeninger,
 hvor

hvor megen Eftertryk de end og have hos Endeel, saa formaae de dog intet, førend de, ved vores Samtykke og Bisald, ere blevene til vores egne; Saa kand det heller ikke være anderledes, end at jo vore fornuftige og sandfelige Begjærligheder maa derudi komme overeens med hinanden, at begge Deele uden Forskiæl paa vores Dommes Grund eller Ugrund regieres af een og samme almindelige Lov: At begjære det Gode, og at forskyde det Onde.

Skal nu denne Lærdom henvendes paa os selv, ville vi i Anledning heraf spørge: Hvorledes vores Villie efter sin Natur skal føres til Forbedring? da vil det i sær komme an paa Virknings-Kræfterne, paa Intensiteten af den Kraft, som adskillige virkende Aarsager have hos et Menneske. Fornemmelig vil det beroe derpaa: alt det, der løber sammen til at røre og bevæge vores Villie: Fornuft, Affecter, sandfelige Forestillinger, Guds Ord og Mand, Naturens og Naadens Middeler, hvad Kraft og Formue de have, i Overeensstemmelse med vores Natur, til at vinde og indtage vores Villie? I Philosophien er det en almindelig Grund-Regel: at Kræfterne svare til Virkningen; at en Virkning, betragtet i henseende til sin fastsatte Størelse, fornødentlig udfordrer en vis lige danned Kraft, og at en større Virkning aldrig kand bringes af Sted ved en mindre Kraft. Denne Regel maa legges til Grund, og den indbefatter visselig en stor Deel betydelige Slutninger. Thi vil man spørge videre: hvorfra skal Villien faae den Kraft, hvorved den kand føres til det virkelige Gode, og holdes fra det Onde? beroer det allene paa Forstandens Brug? Er ogsaa en oplyst Forstand altid mægtig og formuende nok til at bøye og regtere Villien? er den stærk nok til at imodstaae Affecternes og de sandfelige Begjærligheders Anfald? Eller skeer det ikke tit, endog med dem, som man ikke kand nægte en tydelig Kundskab og Overbeviisning om Ont og Got, eftersom Medea siger: *Video meliora proboque, deteriora sequor.* (*)

Da

(*) Omendskiont man vil holde det for umueligt, at Villien skulle kunde handle imod Forstandens klare og tydelige Kundskab, saa kand det dog ikke nægtes, at jo mange Mennesker sættes

Da er jeg af den Tanke, at i den bekiendte Stridighed: Om og hvorvidt Villien regieres af Forstanden? kommer det fornemmelig an paa Graderne og Størelsen af Forstand og Oplysning. Endog en tydelig Kundskab har visselig sine Grader, hvorpaa beroer Forstandens Fynd og Styrke i at regiere Villien. En mindre Grad af tydelig Kundskab kand ikke formaae samme, som en større.

Naar man derfor siger, at Forstanden regierer Villien, maa der tillige sættes en vis Grad af en oplyst Forstand, som efter vores Støeles naturlige Beskaffenhed har den Magt at bøye og indtage Villien. Erfarenhed lærer, at sandfælige Forestillinger finde stor Indgang hos et Menneske, frem for de fornuftige. Jeg veed ikke, hvad dertil er rette Aarsag? Om det indbyrdes commercium imellem Siæl og Legeme er Aarsag dertil? Om det har sin Grund i vore Ideers Natur og Oprindelse? Om det er, som Malebranche meener, de la recherche de la verité Livre III. Chap. IV. at de sandfælige Ideer ere os nærmere, og at abstractes Sandheder derimod forekomme os som længere borte? Eller hvad? Saa meget er vist, skal den Kraft, som Sandserne have, overvindes ved fornuftige Forestillinger, da maa det skee ved Modstand. I denne Modstand kommer det an paa Kræfterne; og hvad Forstanden anbelanger, maa dens Kræfters Størelse, for at regiere Villien, fornødentlig beroe paa Oplysningens Størelse. Vil man sætte, for Exempel, at en sandfælig Forestilling har saa stor Kraft til at bøye Villien, at samme kand beregnes til 12 Tal. Skal da Forstanden faae Herredømme over Sandserne, da

sætte det i Værk, hvad de kort Tiid tilforn selv have holdt for syndigt og fordømmeligt. Und so bleibt doch so viel gewiß, (siger den lærde Cancellor Mosheim i sin Sittenlehre 1 Th. 1 Abschn. Cap. 1. §. IX.) daß der Wille das Vermögen nicht habe, den guten Vorsatz, den er nach einer klaren und deutlichen Ueberzeugung gefasset, bey sich zu erhalten, und oft in wenig Augenblicken durch innerliche oder äußerliche Hindernisse auf andere und schädliche Schlüsse gezogen werde. Was brauche ich mehr, als dieses? Ein Mann, der in anwesenheit des Arztes sich hütet gegen seine Reguln zu handeln, aber gleich hernach durch einen andern, der sich angeibt, bewegen lässet, seinen guten Raht zu übertreten, und ein Mann der im Angesichte des Arztes gegen seine Ordnung sündiget, sind beide gleich elend und untüchtig ihre Gesundheit zu befördern.

da er det ikke nok, at den har en Oplysning af 10 eller 11. men til at føre Villien paa sin Side, maa den endelig have en Kraft af 13.

Heraf igien vil jeg uddrage en anden Slutning. Heraf sluttes, hvor fornødent det er, at bruge Naadens saavel som naturlige Middeler til vores Villies Forbedring.

Eftersom Forstandens Herredømme over Villien beroer paa en vis høy Grad af Oplysning, saa bør vi ogsaa, om vi ville os selv vel, gjøre os almueltig Flid at bringe vores Oplysning saa vidt, at vores Kundskab kand blive levende og kraftig til at faae Villien under sit Herredømme, saa er det visselig fornødent at philosophere over vore Stjerninger. Skulle vi naturligvis føres til Dyd, maa vi først have Lyst og Kiærlighed til Dyden og dens Regler. Til at blive dydig, er derfor ikke nok at frygte for Lovgiveren, man maa tillige elske hans Love. Og skulle vi faae Kiærlighed til Lovene, da er det ikke nok, vi viide, at Lovgiveren har befalet det saaledes, men vi maa kiende, at det er got, hvad hand befaler, det er at sige, vi maa indsee den Sammenhæng, hans Bud og Befalinger have med vores Lyksalighed. See, dette er den store Nytte, den moraliske Philosophie og den naturlige Lovkyndighed har i henseende til Dyden! Den forestiller os Guds Bud som faderlige og kiærlige Formaning-ger, den fører os til at ære Gud og at elske hans Befalinger. Men dette allene er endnu ikke nok.

Naar man betragter den Styrke, som sandselge Affecter og Forestillinger have hos et Menneske, følgerig ogsaa den store Grad af Oplysning, der behøves til at imodstaae og overvinde disse stærke Modstandere: Hvem der betragter ydermeere, hvor stort og vidtloftigt et Arbeide det er, endog for de aller skarpsindigste, at erhverve sig en fuldkommen Overbeviisning om alle deres Pligter: Vores Leve-Tid er saa got som borte, førend vi bringe det saa vidt: Betragte vi ogsaa de store Vanskeligheder, der møde os i de moraliske Lærdømmes Udøvelse, og som tildeels beroe paa vores endelige og indskrænkede Kundskab. Vores Indsigt tabes med Et-

den. Det som for nogen Tid siden blev erkiendt for en u-imodsigelig Sandhed, det ansees nu ikke længere derfor. De Grunde, hvorpaa en Sandhed er bygget, forfalde med Tiden, en ulykkelig Forglemmelse gjør dem til intet.

Nu har et Menneske med al sin Flid udstuderet et System at leve efter; men strax derefter fremstiller sig en sandfelig Forrestilling, en Affect og Begierlighed, som river Cirklerne af Lave, og ofte gandske nedriver den heele Bygning. Den (siger jeg) som legger alt dette sammen, hand er i Stand for at indsee Forstandens naturlige Uformuenhed i at regiere Villien. Hand erkiender ogsaa, hvor ulykkelige vi Mennesker maatte være, om vi uden af Hielp af Naade vare blevne overladte til os selv og vore naturlige Kræfter allene.

Endnu en Erindring. Jeg troer, denne samme Regel kand vejlede os til nogenledes at indsee, hvad det er for en naturlig Mangel, der skal erstattes ved Naaden. Det er ikke om nye Sandheder at gjøre, men at gjøre Sandhederne levende, at give Sandhed den Kraft og Indtryk, at den kand indtage et Menneskes Villie. Jeg paastaar aldeles ikke, tydeligen at kunde forklare, hvorledes dette gaaer til, naar Guds Ord og Mand arbejder i et Menneskes Hierte. Den nyere Stridighed: hvorledes Guds Ord virker hos et Menneske enten paa en physisk eller moralisk Naade? lader jeg staae ved sit Værd. Jeg nægter heller ikke, at jo denne Virkning (saavit vi kunde begribe samme i Overeensstemmelse med vores Villies Natur) maa skee ved Motiver. Ikke desto mindre holder jeg det for en høj-vigtig og u-imodsigelig Sandhed, at den Hielp af Naaden, et Menneske efter sin Natur fornemmelig behøver, bestaaer i Motivernes Styrke og Virknings Kraft. En kand naturligviis være overbevist om Guds Ords Sandheder, om Fornødenhed af Dyd og Gudsfrugt til at opnaae en retskaffen Lykkeligbed. Men dette er endnu ikke nok. Denne Kundskab skal gøres levende. Jeg troer ikke, at mange Christne skulle gjøre den bekiendte Skottiske Mathematico Johan Craig denne

denne Sandhed disputerlig, hvilken hand (*) vidtloftig søger at bevise, nemlig: at den rette indvortes Værd af den af Christo forjættede Fornøjelse virkelig er u-endelig større, end al nærværende Livs Fornøjelse. (**). Jeg troer, siger jeg, at denne Sandhed skal finde Bifald hos mange, omendskiont de ikke indsee den paa Grund af et saa mathematisk Bevis, som den skarpsindige Johan Craig.

Men hvor klar en Indsigt et Menneſke ogsaa har herudi, saa staaer dog endnu dette store tilbage: At give denne samt andre vigtige Sandheder Liv og Kraft, for at faae dem ind i Hjertet. Men som mine Tanker saaledes føre mig bort uden for Grændserne af Philosophien, maa jeg herved blive staaende.

§. XII.

Jeg føres omſider hen til de yderſte Grændſer af denne min liden Afhandling. Hvad som staaer tilbage, er endnu at legge noget til, angaaende denne Lærdoms Vigtighed, og med ſaa Ord at vitſe, at det viſſelig er Umagen værd i denne Materie at underſøge den rette Sandhed, og at faſtſætte en vis og faſt Grund - Regel; og at det aldeles ikke er lige meget, hvad her ſættes, men at det er at giøre om en Grund - Sandhed for de vigtigſte Hoved - Lærdomme i Gæde - Læren, Naturens Ret og Stats - Konſten.

At efterſøge de gode og onde Tings Natur, det er at betragte Verden paa den Side, hvor den vender ſig imod os; og at kien-
de vores Villie i henſeende til Ont og Got, det er at vitſe den
Sammenhæng og Foreening, vi ſtaaer udi med Verden og med

X 2

Lin

(*) *In fine Principiis Mathematicis Theologiae Christianae*, hvilken rare Piece Mag. Joh. Daniel Titius til Leipzig har ladet oplegge paa nyt 1755. Parte II. Cap. III. ſeqv.

(**) Den tilforn anførte Svenske Greve Gustavus Bonde har mathematice villet bevise det ſamme i en Disputatſ holden i Tübingen 1703. under Titel af *Statera Universalis*, pag. 63. ſqv.

Tingene i Verden. Vores Villie har tvende Kræfter, Begierlighed og Afstkye: Ved disse tvende Kræfter bliver det Onde og Gode i Verden til vores eget og som en Deel af os: Og som alle moraliske Sierninger beroe af vores Villie og dens Tilbøyeligheder; De ere i Siælen det samme, som Bevægelses Kræfterne i Legemet; Saa er det og paa denne Grundvold at al vores Lyksalighed og Ulyksalighed beroer.

Det er en afgjort Sag, at der behøves til en fuldkommen Kundskab om en virkende Ting ogsaa at viide dens Kræfter, og, saavit skee kand, at viide at udmaale samme. Det er derfor ikke nok at viide, at og hvad der er Ont og Got, men vi maa tillige viide, hvorvidt og hvor meget det Gode og Onde formaaer hos os. Vi maa have ret lært at tage Maal af os selv. Det er visselig ligesaa betydelig en Sag, i den Videnskab angaaende vores Siæl, som i Henseende til Legemet, at viide Virke - Kræfternes Størrelse. Kand vel ogsaa nogen siges at have en tydelig og fuldkommen Kundskab om en Machine, naar hand intet veed, hvad det er for Hiul, der sætte hende i Bevægelse, og hvor stærkt samme bevæge sig?

Det er visselig og bliver en vigtig Grund - Sandhed, at Frygt for Ont og Lyst til Got ere to Hoved - Affecter hos et Menneske, begge lige naturlige, og i henseende til denne Verden lige fornødene til Staberens Dyemaal at opnaae, og et Menneskes Lyksalighed at befordre. Begge Affecter maa derfor ogsaa være lige kraftige og mægtige hos et Menneske. Frygt for Ont maa røre og indtage vores Villie lige saa vel og lige saa meget, som Lyst til Got. Thi uden Rørelse af Ont er ingen Frygt, og uden Frygt kand intet Menneske eller menneskeligt Selskab bestaae.

Frygt er en Rod og Kilde til det meeste Gode i Verden. Det er ved Frygt vi faae vores første moraliske Skikkelse: Ved Frygt fornemmelig vi dannes fra ufornuftige Børn til fornuftige Menneſker. Ved Frygt har den viiſe Skabere ſat ſom Dold og Gierde for os. Som vores naturlige Omſorg for os ſelv er bygged paa den Frygt, vi have for Ont, ſaa er og denne Frygt en Hoved - Styttte for alle Pligter imod os ſelv, ſaavelſom andre.

Borgerlige Selskaber, Love, Ret og Rettergang ere alle Børn af denne Moder. Ved Frygt er det en Regent har ſit Rige bunden ved ſin Haand. Hvorfore at borttage Frygt, eller at betage den ſin Kraft, er at overſkiære det ſtærkeſte Baaud, hvormed alt Menneſkelig Selskab holdes ved lige.

Hvor vigtig en Lærdom er ikke denne i Stats - Konſten? for en Regent og Lovgivere er det viſſelig en Hoved - Sag, nøye at kiende ſine Underſaatter, og vel at have udfunderet ſaavel et Menneſkes almindelige Natur og Beſkaffenhed, hvad det er, ſom regierer dem, Begiærlighed eller Afſkye, Haab eller Frygt; ſom ſit eget Folkes beſynderlige Character, Sindelav, og Tilbøieligheder. Af denne Kilde bør alle Love og al Stats - Konſt have deres første Udspring.

Alt viide, hvad Frygt for Ont formaaer hos Underſaatter, det er for en Regent at kiende ſin egen Magt, det er at kiende Styrken af det Baaud, hvormed de Onde holdes i Awe, og det heele Borgerlige Selskab holdes ved lige.

Lovgivnings Konſten beroer fornemmelig paa denne Kundſkab. Det er jo en Hoved - Egenſkab ved alle Love, at ſamme ere Menneſkelige og Naturlige, det er at ſige, at de paſſe ſig paa

Mennesker saaledes, som de virkelig ere, og indrett's overeensstemmende med vores Natur; At en Lovgivere ikke forbinder sine Undersaatter til noget imod deres Natur, eller over deres Kræfter, at hand tværtimod veed at benytte sig ret af Menneskenes almindelige Sinds Bestaffenhed og naturlige Tilbøieligheder, for at opnaae sit Dyemaal. Saaledes, for Exempel, veed en fornuftig Lovgivere, i det hand seer at Begjærlighed efter Væde er det store Hiul hos et Menneske, at bruge Væretæthed som en Stykke for sine Love; hand veed at afblinde de Stæringer, der stride imod Staten, som skammelige og uanstændige. Hand seer, at som oftest er det et indbildt Gode, en Lyst, en egen Nytte, der fører Folk til Ont; hand veed derfor ogsaa at indrette Lovene saaledes, at ingen lettelig kommer til at nyde den Fordeel, hand søger ved at gjøre Ont. Hand veed, at Straffe ikke ere tilstrækkelige Middeler til at holde onde Folk fra Lovens Overtrædelse, dersom ikke det Onde, som Straffen indbefatter, overgaaer den indbildte Fordeel, der søges ved at handle imod Loven; hand holder derfor Ont og Got imod hinanden, for at afvæde det eene efter det andet. Saa stor en Menneske - Kundskab udfordres der af en Lovgivere!

Sid aldrig nogen Regent maatte falde paa Bayles Meening: At Ont intet skulle formaae hos et Menneske! Er der nogen farlig Rietterie til for en Stat og den almindelige Sikkerhed, er det visselig denne. En Lærdom, som vil tage Scepteret fra Regentere, som ville betage Lovene deres Kraft og Retterne deres Myndighed. En Lærdom, som vil rive Stierdet ned for den almindelige Sikkerhed, som, imod at spare Stokhuuse og Fængsler, ville overgive os onde Mennesker

nesker til Rov og Bytte! En Lærdom, der ville føre os tilbage til den naturlige Stand, det er at sige, til en bestandig Krigs- Stand, hvor Retten leveres dem i Hænde, der meest formaae! Ja det var at ønske, at denne Kundskab maatte strække sig ikke allene til Lovgivere, men endogsaa til Dommere og Rettens Handthavere. Hvilken en herlig Republikve, hvor ingen Dom blev affagt, uden af saadanne Folk, som vel forstaae sig paa Ont og Got, og ere retskaffene Menneske- Kiendere? Hvilken en Forandring ville det give ved Criminelles Retter, hvilken en Sikkerhed ville det være for den Ukyldiges Liv, Ære og Belsærd, naar al Slump og Hændelse kom til at høre op ved Retterne? Naar et ulyksaligt Menneske kunde have den Tillid til sine Dommere, at de ikke allene ansaae de udbortes Omstændigheder af en Gierning, men at de tillige indsaae den første Rod og Kilde til Menneskelige Gierninger?

Lad os derfor tage Verden, saadan som den er, be- blandet med Ont og Got, og os selv, saaledes som vores Natur fører det med sig, skabte saavel med Affkye for Ont, som med Begjærlighed til Got! Denne Foreening imellem Ont og Got, imellem Begjærlighed til Got og Affkye for Ont, er et uopløseligt Baand, som Gud og Naturen selv har knyttet. Ingen af Deelene ville vi derfor sætte til Side, men begge Deele ville vi stræbe at bruge til GUDS Æres Befordring.

Et leve nu i en Verden, hvor Ont og Got ere samlede, og hænge sammen som i en Kiæde, men denne Sammenhæng er ikke evig. Det vil skee, naar den Kiæde af nærværende Ting

Ting bliver opløst, og denne Verden faaer en nye Stikkelse, at det Onde og Gode bliver adskilt, og ligesom deeler sig til tvende Sider.

Maatte vi imidlertid være saa lykkelige, saavel at lære at kiende baade det Onde og Gode, at vi aldrig lade os bedrage med Ont for Got, eller Got for Ont! Maatte Enden paa alle Ting blive god! Maatte alt vores Onde omsider tabes i det Gode! Vare vi saa lykkelige, at den sidste Linie af vores Liv maatte føre os hen til det Øyemaal, vi ere skabte til!

